

Nr 43

Kungl. Maj:ts proposition med förslag till lag om ändring i lagen (1972: 650) om rätt till ledighet och lön vid deltagande i svenskundervisning för invandrare; given Stockholms slott den 16 februari 1973.

Kungl. Maj:t vill härmed, under återopande av bilagda utdrag av statsrådsprotokollet över inrikesärenden, föreslå riksdagen att bifalla det förslag om vars avlåtande till riksdagen föredragande departementschefen hemställt.

GUSTAF ADOLF

ERIC HOLMQVIST

Propositionens huvudsakliga innehåll

Lagen (1972: 650) om rätt till ledighet och lön vid deltagande i svenskundervisning för invandrare, som träder i kraft den 1 juli 1973, är tillämplig endast på sådan utländsk arbetstagare som påbörjat sin första anställning här i landet efter utgången av år 1972. Enligt lagen är sådan arbetstagare berättigad till såväl ledighet från ordinarie arbetstid i 240 timmar för att delta i svenskundervisning som till lön för deltagande i 240 timmars undervisning, oavsett om denna bedrivs under arbetstid eller ej. I propositionen föreslås att lagen, med vissa avvikelser, görs tillämplig även på utländsk arbetstagare som före den 1 januari 1973 tagit anställning här i landet. Rätten till ledighet och lön föreslås dock bli behovsmässigt differentierad till att omfatta 160 eller 240 undervisningstimmar.

Förslag till

Lag om ändring i lagen (1972: 650) om rätt till ledighet och lön vid deltagande i svenskundervisning för invandrare

Härigenom förordnas i fråga om lagen (1972: 650) om rätt till ledighet och lön vid deltagande i svenskundervisning för invandrare

dels att 1 § skall ha nedan angivna lydelse,

dels att i lagen skall införas en ny paragraf, 6 a §, av nedan angivna lydelse,

dels att lagens övergångsbestämmelser skall ha nedan angivna lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

1 §

Denna lag gäller här i landet bosatt utländsk arbetstagare, som har arbetstillstånd. Föreligger icke skyldighet för arbetstagaren att ha arbetstillstånd eller är han befriad från sådan skyldighet, gäller lagen om han är kyrkobokförd här i landet.

Lagen gäller icke arbetstagare

1. som har svenska, danska eller norska språket till modersmål,

2. som genomgått undervisning som avses i denna lag eller som har sådana kunskaper i svenska, danska eller norska språket att sådan undervisning icke kan anses erforderlig,

3. som sysselsättes i feriearbete eller eljest i arbete av tillfällig natur, eller

4. som är anställd i arbetsgivarens hushåll.

Lagen gäller icke arbetstagare

1. som har svenska, danska eller norska språket till modersmål eller som eljest har sådana kunskaper i något av dessa språk att undervisning, som avses i denna lag, icke kan anses erforderlig,

2. som genomgått undervisning som avses i denna lag eller sådan undervisning i svenska språket, som meddelats i samband med arbetsmarknadsutbildning eller i arbetsmarknadsstyrelsens mottagningsföreläggningar för flyktingar,

3. som sysselsättes i feriearbete eller eljest i arbete av tillfällig natur, eller

4. som är anställd i arbetsgivarens hushåll.

6 a §

Förklaring, varigenom arbetstagare fränsäger sig sin rätt enligt denna lag i annat avseende än i 2 § sägs, samt uppsägning, som sker enbart av det skälet att arbetstagaren begär eller utnyttjar sin rätt enligt denna lag, är ogiltig.

Nuvarande lydelse

1. Denna lag träder i kraft den 1 juli 1973 och tillämpas på arbetstagare som börjat sin första anställning här i landet efter utgången av år 1972. Har arbetstagare börjat sin anställning innan lagen trätt i kraft, räknas arbetsgivarens skyldigheter enligt 4 § från ikraftträdandet.

2. Har arbetsgivare innan lagen trätt i kraft gett arbetstagare ledighet för att delta i svenskundervisning eller betalat lön i enlighet med denna lag för arbetstagarens deltagande i sådan undervisning, får det antal timmar som ledigheten eller löneutbetalningen avsett avräknas från vad som åligger arbetsgivaren enligt 2 eller 3 §.

Föreslagen lydelse

1. Denna lag träder i kraft den 1 juli 1973.

2. Har arbetstagare börjat sin första anställning här i landet efter utgången av år 1972 men innan lagen trätt i kraft, räknas arbetsgivarens skyldigheter enligt 4 § från ikraftträdandet.

3. För arbetstagare, som börjat sin första anställning här i landet före den 1 januari 1973, gäller lagen med följande avvikelser.

a) Från lagen undantas, utöver vad som föreskrives i 1 § andra stycket, arbetstagare som under minst 240 lektionstimmar deltagit i undervisning i svenska språket med samhällsorientering och för deltagandet av arbetsgivaren fått ersättning som grundar sig på avtal mellan arbetsgivaren och berörd arbetstagarorganisation.

b) Arbetstagarens rätt till ledighet och lön skall omfatta 160 eller 240 timmar, beroende på hans kunskaper i svenska språket. För arbetstagare, som åtnjutit undervisning som avses i a) under 80 men icke 240 lektionstimmar, omfattar rätten endast 160 timmar. Behovet av undervisning skall i övrigt prövas i den ordning Konungen enligt 9 § tredje stycket bestämmer.

c) Arbetsgivaren skall så snart ske kan och senast inom 60 dagar från anställningens början underrätta arbetstagaren om hans rätt enligt denna lag samt före utgången av juni 1978 bereda honom möjlighet till ledighet för att påbörja undervisning. Är arbetstagaren anställd när lagen träder i kraft skall underrättelse som nyss sagts ske senast den 30 september 1973.

d) Arbetsgivare eller förening av arbetsgivare och fackförening eller annan liknande förening av arbetstagare får träffa avtal om ledighetens förläggning. Finnes ej

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

fackförening eller annan liknande förening av arbetstagare får sådant avtal träffas mellan arbetsgivaren och arbetstagaren. Avtal som här avses får träffas utan hinder av 3 § andra stycket statstjänstemannalagen (1965: 274) eller 2 § andra stycket kommunaltjänstemannalagen (1965: 275).

Föreskrifterna i 6 § skall äga motsvarande tillämpning beträffande kollektivavtal enligt första stycket.

e) Underlåter arbetstagaren utan synnerliga skäl att utnyttja sin rätt till ledighet för undervisning under tid varom avtal enligt d) träffats, är arbetsgivaren ej vidare skyldig att ge arbetstagaren sådan ledighet.

f) Har arbetstagaren påbörjat men inte avslutat undervisningen under anställning hos tidigare arbetsgivare, har han i ny anställning rätt till ledighet och lön enligt denna lag för att fortsätta undervisningen. Härvid äger c) motsvarande tillämpning.

g) Har arbetsgivaren fullgjort sina åligganden enligt c), upphör hans övriga skyldigheter enligt denna lag gentemot arbetstagaren, om denne ej påbörjat undervisningen senast den 30 juni 1978.

4. Har arbetsgivare under tiden den 1 januari—den 30 juni 1973 gett arbetstagare ledighet eller lön i enlighet med denna lag får det antal timmar, som ledigheten eller lönen avsett, avräknas från vad som i detta avseende åligger arbetsgivaren enligt lagen. Avräkning skall därvid alltid ske från 240 timmar även om arbetstagarens rätt till ledighet och lön enligt 3 b) övergångsbestämmelserna omfattar endast 160 timmar, dock att arbetstagarens rätt till ledighet och lön efter avräkning ej får överstiga 160 timmar.

Utdrag av protokollet över inrikesärenden, hållet inför Hans Maj:t Konungen i statsrådet på Stockholms slott den 16 februari 1973.

Närvarande: Statsministern PALME, ministern för utrikes ärendena WICKMAN, statsråden STRÄNG, ANDERSSON, JOHANSSON, HOLMQVIST, ASPLING, NILSSON, LUNDKVIST, GEIJER, ODHNOFF, MOBERG, NORLING, LÖFBERG, LIDBOM, CARLSSON, FELDT.

Chefen för inrikesdepartementet, statsrådet Holmqvist, anmäler efter gemensam beredning med statsrådets övriga ledamöter fråga om *ändring i lagen (1972: 650) om rätt till ledighet och lön vid deltagande i svenskundervisning för invandrare* och anför.

Inledning

Förra året antog riksdagen lagen (1972: 650) om rätt till ledighet och lön vid deltagande i svenskundervisning för invandrare (prop. 1972: 100, InU 1972: 27, rskr 1972: 292). Lagen träder i kraft den 1 juli 1973 och omfattar de utländska arbetstagare som har börjat sin första anställning här i landet efter utgången av år 1972.

Lagen grundar sig på ett förslag som invandrarutredningen¹ lade fram i sitt delbetänkande (SOU 1971: 51) *Invandrarernas utbildningssituation*. Remissyttranden över betänkandet avgavs av socialstyrelsen, arbetarskyddsstyrelsen, statskontoret, statistiska centralbyrån, riksskatteverket, universitetskanslersämbetet, skolöverstyrelsen (SÖ), arbetsdomstolens ordförande, arbetsmarknadsstyrelsen (AMS), statens invandrarverk (SIV), länsstyrelserna i Stockholms, Södermanlands, Kronobergs, Malmöhus, Göteborgs och Bohus, Älvsborgs och Västmanlands län, offentlighets- och sekretesslagstiftningskommittén, socialutredningen, 1968 års barnstugeutredning, hemvistsakkunniga, kommittén för försöksverksamhet med vuxenutbildning (FÖVUX), utlänningsutredningen, Sveriges Radio AB, Svenska kommunförbundet, Svenska landstingsförbundet, Svenska arbetsgivareföreningen (SAF), Landsorganisationen i Sverige (LO), Sveriges akademikers centralorganisation, Tjänstemännens centralorganisation (TCO), Lärarföreningen svenska för invandrare, Folkbildningsförbundet, Riksförbundet finska föreningar i Sverige, Esterernas representation i Sverige samt Riksförbundet hem och skola.

¹ Nuvarande ambassadören Yngve Möller, ordförande, riksdagsledamöterna Hugo Bengtsson, Bengt Fagerlund, Lennart Mattsson och Rolf Wirtén, dåvarande riksdagsledamöterna Ingrid Diesen och Nils Kellgren (t. o. m. den 8 juli 1969) samt byråchefen Ove Jönsson (fr. o. m. den 9 juli 1969).

Utredningen föreslog att lagens tillämpningsområde skulle begränsas till utländsk arbetstagare som hade börjat sin första anställning här i landet efter utgången av år 1972. Denna ståndpunkt kritiserades av många remissinstanser, som ansåg att lagen borde omfatta alla utländska arbetstagare som hade behov av grundutbildning i svenska språket. Lagen utformades i enlighet med utredningens förslag. Jag anslöt mig emellertid till uppfattningen att det var angeläget att även tidigare anställda invandrare som inte fått svenskundervisning eller lärt sig tala svenska på annat sätt fick motsvarande stöd till sådan undervisning som senare anställda (se prop. s. 29—30). Jag påpekade samtidigt att en särskild utredning satts igång inom inrikesdepartementet för att undersöka de problem, som kunde vara förknippade härmed. Det arbetet är nu slutfört. Som förutskickades i propositionen har man från fackligt håll också sökt utröna omfattningen av utbildningsbehovet bland de invandrare, som anställdes här före utgången av år 1972. Sedan även denna fråga belysts är jag nu beredd att ta upp frågan om svenskundervisning för även de invandrare som anställdes här i landet före den 1 januari 1973.

Nuvarande undervisning för vuxna invandrare

I propositionen 1972: 100 har nuvarande utbildningsanordningar för vuxna invandrare närmare redovisats. Här skall därför denna verksamhet endast kortfattat beröras.

SÖ får i samråd med AMS och SIV genom studieförbunden anordna avgiftsfri undervisning i svenska språket med samhällsorientering samt särskild samhällsundervisning för utländska medborgare som har uppehållstillstånd eller, om sådant tillstånd inte behövs för att de skall få vistas här, är kyrkobokförda här i landet. Undervisningen, som sker som försöksverksamhet, kan anordnas i form av antingen s. k. glesundervisning eller s. k. intensivundervisning. Den skall bedrivas i huvudsak enligt SÖ:s läroplan i svenska för vuxna invandrare. I glesundervisning skall varje studiecirkels verksamhetsperiod omfatta minst 20 studietimmar fördelade på 1—3 studietimmar per sammankomst. Intensivundervisningen skall per studiecirkel omfatta minst 20 och högst 240 studietimmar med minst fyra studietimmar per dag. Under varje studiecirkels verksamhetsperiod får högst en sjättedel av antalet studietimmar användas för samhällsorientering. För denna del av undervisningen får expert eller fackman samt vid behov tolk anlitas.

Till undervisning för invandrare i svenska språket m. m. har riksdagen för innevarande budgetår anvisat ett förslagsanslag om 41 milj. kr. (prop. 1972: 1 bil. 13 s. 163, InU 1972: 6, rskr 1972: 100). Anslaget har beräknats med utgångspunkt i att svenskundervisningen i form

av studiecirkel skall rymmas inom en ram av 550 000 studietimmar. Av dessa skall 200 000 studietimmar få användas endast för undervisning av arbetstagare, som enligt avtal mellan arbetsgivaren och berörd arbetstagarorganisation får ersättning av arbetsgivaren för deltagande i undervisningen.

För budgetåret 1973/74 har Kungl. Maj:t (prop. 1973: 1 bil. 10 s. 496) föreslagit att ett förslagsanslag om 45 milj. kr. tas upp för nämnda undervisning. Därvid har undervisningsbehovet beräknats till 550 000 studietimmar, varav 250 000 timmar bedömts vara tillräckligt för att svara mot bl. a. det behov som föranleds av lagen om rätt till ledighet och lön vid deltagande i svenskundervisning för invandrare. Statsbidrag skall utgå till studieförbunden med 100 %, dock högst med 79 kr. per studietimme. Härutöver får förbunden bidrag till tolk- och expertkostnader samt sociala kostnader för studiecirkelledarna. Visst bidrag till central administration skall också utgå.

Utöver nu nämnd försöksverksamhet bedrivs genom studieförbund och folkhögskolor även annan försöksverksamhet i mindre omfattning.

Annan av staten finansierad undervisning i svenska för invandrare meddelas i samband med arbetsmarknadsutbildning, numera i huvudsak förlagd till AMS' och SÖ:s utbildningscentra. Sådana svenskkurser kan antingen bedrivas under en sammanhängande period av högst två månader eller varvas med yrkesutbildning. Under utbildningen utgår utbildningsbidrag enligt arbetsmarknadskungörelsen (1966: 368, omtryckt 1972: 300).

Invandrare som har god yrkesutbildning och rätt att vistas och arbeta i landet men som inte kan få en lämplig arbetsplacering på grund av bristande kunskaper i svenska, kan beredas utbildning i svenska med utbildningsbidrag utan att denna utbildning sker i samband med yrkesutbildning.

För kollektivt överförda flyktingar samt för utlänningar, som enligt SIV är att jämställa med kollektivt överförda flyktingar, anordnar AMS i sina mottagningsförläggningar grundkurser i svenska. Kurserna sker i form av intensivundervisning under den tid flyktingen vistas på förläggningen, dock under minst sex veckor. Oftast pågår utbildningen under längre tid. Flykting som under utbildningen inte bor i förläggningen kan få utbildningsbidrag för att delta i två månaders svenskundervisning.

Lagen (1972: 650) om rätt till ledighet och lön vid deltagande i svenskundervisning för invandrare

Lagen träder i kraft den 1 juli 1973 och tillämpas på arbetstagare som har börjat sin första anställning här i landet efter utgången av år 1972. Arbetstagare, som dessförinnan har tagit anställning här i landet

omfattas således inte av lagen. Från lagen undantas vidare arbetstagare, som har svenska, danska eller norska språket som sitt modersmål, som har genomgått den undervisning som avses i lagen, eller som har sådana kunskaper i svenska, danska eller norska språket att undervisning inte kan anses behövas (1 § andra stycket). Dessutom omfattar lagen inte arbetstagare, som sysselsätts i feriearbete eller eljest i arbete av tillfällig natur, eller som är anställd i arbetsgivarens hushåll. Lagen innehåller i övrigt följande bestämmelser.

Utländsk arbetstagare, som behöver svenskundervisning, har rätt till 240 timmars ledighet under ordinarie arbetstid för att delta i sådan undervisning (2 § första stycket). Frågan om arbetstagarens behov av undervisning skall prövas i den ordning Kungl. Maj:t bestämmer (9 § tredje stycket). Arbetstagaren har vidare rätt till lön för deltagande i 240 timmars undervisning (3 § första stycket).

Arbetstagarens rätt till ledighet från ordinarie arbetstid får begränsas genom kollektivavtal eller, om fackförening eller annan liknande förening av arbetstagare inte finns, genom avtal mellan arbetsgivaren och arbetstagaren (2 § andra stycket). Genom sådant avtal kan således ledigheten begränsas så att arbetstagaren helt eller delvis kommer att delta i undervisningen på annan tid än arbetstid. Detta medför emellertid inte någon inskränkning i arbetstagarens rätt till lön för den tid han genomgår undervisningen. Denna rätt är helt oberoende av när undervisningen sker och får genom uttryckligt lagstadgande inte inskränkas genom avtal (5 §). Däremot får överenskommelse träffas i fråga om hur lönen skall beräknas och när den skall utbetalas.

Arbetsgivaren skall så snart det kan ske upplysa arbetstagare om hans rättigheter enligt lagen samt inom 60 dagar från anställningens början bereda honom möjlighet till ledighet för att påbörja undervisningen (4 § första stycket). Byter arbetstagaren anställning efter påbörjad undervisning har den nye arbetsgivaren motsvarande skyldighet att ge honom ledighet och lön för den fortsatta undervisningen (4 § andra stycket).

Arbetsgivarens skyldigheter och arbetstagarens motsvarande rättigheter gäller dock under begränsad tid. Har arbetsgivaren upplyst arbetstagaren om hans rättigheter enligt lagen samt berett honom ledighet för att delta i undervisning, upphör arbetsgivarens övriga skyldigheter enligt lagen om inte arbetstagaren påbörjat undervisning inom två år från det han tillträdde sin första anställning här i landet (4 § tredje stycket).

Om arbetsgivare inte fullgör sina skyldigheter enligt lagen kan han bli skadeståndsskyldig gentemot arbetstagaren. Vid bedömning av uppkommen skada kan omständigheter av annan än rent ekonomisk betydelse beaktas (7 §). Arbetstagaren måste dock underrätta arbetsgivaren om sina anspråk inom fyra månader efter det skadan inträffade samt anhängiggöra sin talan senast två år efter skadans uppkomst (8 §).

Mål om lagens tillämpning skall, med undantag för prövningen av arbetstagares undervisningsbehov, prövas av arbetsdomstolen, om anställningsavtalet regleras av kollektivavtal, och i annat fall av allmän domstol. Sådant mål kan också hänskjutas till avgörande av skiljemän (9 §).

Invandrarutredningen föreslog att undervisningen skulle inordnas i det allmänna skolväsendet. Som framgår av vad föredragande statsrådet i utbildningsdepartementet uttalat (prop. 1973: 1 bil. 10 s. 495) skall emellertid verksamheten t. v. bedrivas av studieförbunden i nära samverkan med berörda fackliga organisationer.

Invandrarutredningen

Den antagna lagens begränsning till utländska arbetstagare som börjat sin första anställning här i landet efter utgången av år 1972 ansluter, som tidigare nämnts, helt till invandrarutredningens förslag.

Beträffande de utländska arbetstagare som anställdts före år 1973 uttalade utredningen att det måste betraktas som mycket otillfredsställande om inte också dessa invandrare tillförsäkrades motsvarande utbildningsförmåner. Utredningen erinrade emellertid om att företagsbunden svenskundervisning förekommit på många håll efter avtal mellan olika arbetsgivar- och arbetstagarorganisationer. År 1970 träffades dessutom en överenskommelse mellan SAF och LO om undervisning i svenska för invandrare. I denna överenskommelse rekommenderas de olika förbunden att sluta avtal om sådan undervisning med en omfattning av ca 200 lektionstimmar. De första 60 lektionerna skall kunna förläggas på arbetstid och varje elev skall få ekonomisk ersättning av arbetsgivaren för dessa lektioner. Ersättningen skall motsvara permitteringslön. Invandrarutredningen förordade en snar och frivillig påbyggnad av LO-SAF-överenskommelsen så att den beträffande de invandrare som anställdts före år 1973 skulle komma att motsvara vad utredningen genom sitt lagförslag hade rekommenderat.

Utredningen redovisade en undersökning beträffande kunskaper i svenska språket bland invandrare samt en beräkning av undervisningsbehovet för de invandrare som kunde beräknas vara anställda före den 1 januari 1973. Undersökningen hade omfattat dels kyrkobokförda personer, som invandrat under åren 1961—1968 och som vid invandringen var finländska, jugoslaviska, tyska eller italienska medborgare, dels en svensk kontrollgrupp. Undersökningen hade genomförts som en kombinerad intervju- och enkätundersökning där de utvalda personerna vid hembesök av en intervjuare fått fylla i ett frågeformulär som utfärdats på resp. språk. Undersökningen hade omfattat drygt 4 000 personer.

Utredningen framhöll att kyrkobokföringens uppgifter om antalet i Sverige bosatta utlänningar kunde vara för höga på grund av inte anmälda återutflyttningar. Samtidigt tydde befintliga arbetsanmälningar på att antalet utlänningar kunde vara väsentligt högre än vad kyrkobokföringen utvisade. Vidare måste enligt utredningen antaganden om kunskapsnivån i svenska samt om förvärvsintensiteten bland utlänningarna bedömas som osäkra. De beräkningar som utredningen hade gjort på grundval av undersökningsresultatet måste således betecknas som i hög grad osäkra. Med utgångspunkt i dels resultatet av den av utredningen initierade undersökningen, dels antalet utlänningar i landet vid årsskiftet 1969/70 och med beaktande av den därefter förväntade in- och utvandringen torde enligt utredningen ca 60 000 invandrare kunna antas vara i behov av grundutbildning i svenska språket vid årsskiftet 1972/73. Av dessa skulle 30 000—40 000 personer kunna antas vara förvärvsarbetande vid denna tidpunkt.

Beträffande utredningens förslag att lagen skulle gälla endast invandrare som fått anställning efter utgången av år 1972 framhöll experterna Öberg i ett till betänkandet fogat särskilt yttrande att han ansåg det vara djupt otillfredsställande om de invandrare som blivit anställda före den 1 januari 1973 inte fick lära sig svenska på samma villkor som de därefter anställda. Möjligen skulle, anförde Öberg, den föreslagna lagstiftningen böra utsträckas till att gälla även den förra kategorien. Ett förslag härom skulle emellertid förutsätta en mera ingående undersökning av de praktiska svårigheterna att anordna undervisning för anställda som redan medverkar i produktionen. Öberg föreslog därför att en sådan undersökning skulle inledas i syfte att klarlägga dels hur undervisningen skulle kunna ordnas, dels huruvida lagstiftning vore möjlig resp. nödvändig.

Remissyttrandena

Utredningens förslag att lagen inte skulle gälla arbetstagare som anställts före den 1 januari 1973 utsattes under remisshandlingen för kritik från många håll.

SIV ansåg det helt otillfredsställande, om inte arbetstagare som invandrat hit före denna tidpunkt skulle få möjlighet att delta i undervisningen på samma villkor som dem lagförslaget omfattar. De praktiska möjligheterna att ordna utbildning för dessa arbetstagare och kostnaderna härför borde, enligt verkets mening, snabbt utredas för att möjliggöra ett ställningstagande till frågan, om utbildning också för denna kategori borde lagfästas. Under inga omständigheter ansåg verket att denna kategori av kostnadsskäl finge ställas utanför utbildningen. Om det inte

ansågs lämpligt eller möjligt att pålägga arbetsgivarna hela det studiec-sociala ansvaret borde statligt stöd övervägas.

LO förutsatte i sitt yttrande, att en kommande lagstiftning skulle omfatta redan anställda invandrare som är i behov av svenskundervisning, vilket vore en förutsättning för att utredningens målsättning skulle bli tillfredsställande uppfylld. Beträffande studietidens förläggning för redan anställda ansåg LO att denna fråga lämpligen kunde överlåtas till berörd arbetsgivare och den fackliga organisation, som är avtalslutande part vid resp. företag, att göra upp om.

Även AMS ansåg det angeläget, att åtgärder vidtogs för att tillgodose utbildningsbehovet för de stora grupper invandrare som redan fanns i Sverige och som saknade tillfredsställande kunskaper i svenska. AMS framhöll samtidigt att personer som tidigare hade genomgått sådant utbildning som innehållsmässigt motsvarade den föreslagna grundutbildningen, inte borde få delta i denna.

Ytterligare ett stort antal remissinstanser anförde kritik mot inskränkningen i utredningens lagförslag. Till dessa instanser hörde *socialstyrelsen, flera länsstyrelser, FÖVUX (majoriteteten), Folkbildningsförbundet och Riksförbundet finska föreningar i Sverige.*

Till experten Öbergs förslag om en snabbutredning för att klarlägga möjligheterna att låta redan anlända invandrare omfattas av lagen anslöt sig bl. a. *SÖ, Svenska kommunförbundet och TCO.*

Utredningens beräkningar av det ackumulerade utbildningsbehovet kommenterades inte av någon remissinstans.

Vissa beräkningar av utbildningsbehovet

Svenska metallindustriarbetareförbundet har under hösten 1972 till inrikesdepartementet redovisat undersökningar, som med hjälp av Arbetarnas bildningsförbund (ABF) företagits för att utröna medlemmars kunskaper och eventuella behov av undervisning i svenska språket. Undersökningarna har utförts under olika tidsperioder och omfattat anställda utlänningar i bl. a. Göteborg, Olofström, Södertälje, Tumba och Hallstavik. De olika testen har syftat till att med hänsyn till vederbörandes kunskaper i svenska dels vid behov erbjuda undervisning i 90, 160 eller 240 timmar, dels försöka skapa homogena studiegrupper.

Undersökningarna har skett under olika förutsättningar på skilda orter och företag. Vissa tester har utförts på fritid under det att andra utförts på betald arbetstid. I vissa fall har det förelagat svårigheter att nå ut till alla anställda utlänningar med erbjudande om test medan man i andra fall har kunnat testa samtliga berörda inom ett företag.

De undersökningar som har utförts i Göteborg har omfattat ca 2 000 utlänningar, anställda främst vid Volvo och Götaverken. Ett språktest vid Volvo utfördes i februari—mars 1972 och erbjöds alla som hade anställts före den 1 maj 1971. Drygt 1 000 arbetstagare anmälde sig för deltagande men till testen inställde sig endast 721 personer. Av dessa visade sig 60,8 % behöva 240 undervisningstimmar, 26,9 % 160 undervisningstimmar och 12,3 % 90 undervisningstimmar. Andra likartade språktest vid Volvo och vid Götaverken har givit i stort sett samma resultat. Testresultaten från Olofström (Volvo), Södertälje (Saab-Scania), Tumba (Alfa-Laval) och Hallstavik (Holmens Bruk) utvisar att mellan 60,5—69 % av de testade skulle behöva 240 timmars grundutbildning i svenska språket.

Vid bl. a. Volvo och Götaverken har förbundet också bedrivit uppsökande verksamhet för att söka förmå anställda invandrare att delta i den redan anordnade svenskundervisningen. Förbundet har därvid funnit att ca 30 % av de anställda invandrarna anser sig ha sådana kunskaper i svenska att de inte behöver undervisning.

Förbundet redovisade för augusti 1972 ca 61 000 invandrade medlemmar. Med utgångspunkt i undersökningsresultaten bedömde man att 25 900 var i behov av 240 undervisningstimmar, 12 900 av 160 timmar och 4 300 av 90 timmar.

Under förutsättning att medlemmarnas undervisningsbehov inte avvek i betydande omfattning från behovet inom andra branscher ansåg förbundet att av det totala antalet om 218 000 arbetsanmälda invandrare i Sverige 153 000 kunde antas behöva undervisning i svenska språket. Undervisningens omfattning kunde vidare bedömas till 240 undervisningstimmar för 91 800, 160 undervisningstimmar för 45 900 och 80—90 undervisningstimmar för 15 300 invandrare.

Också inom LO har man sökt utröna behovet av svenskundervisning bland de utländska arbetstagare, som har börjat sin första anställning här i landet före utgången av år 1972. Genom närmare undersökning under hösten 1972 inom vissa FCO-distrikt samt i övrigt genom förfrågningar har LO kommit till slutsatsen att mellan 47 000 och 60 000 invandrare som är sysselsatta inom LO-förbundens avtalsområden kan beräknas behöva utbildning i svenska språket.

Departementschefen

I sitt delbetänkande (SOU 1971: 51) om invandrarernas utbildningssituation lade invandrarutredningen fram ett förslag om lagfäst skyldighet för arbetsgivare att låta utländska arbetstagare få delta i undervisning i svenska språket med samhällsorientering och samtidigt uppbära lön. Lagförslaget tog sikte endast på arbetstagare som har anställts

efter utgången av år 1972. På grundval av utredningsförslaget och remissyttrandena över detta föreslogs i prop. 1972: 100 att sådana arbetstagare som nu nämnts skulle tillförsäkras laglig rätt till ledighet och lön vid svenskundervisning. Förslaget godtogs av riksdagen (InU 1972: 27, rskr 1972: 292). I anledning av riksdagens beslut utfärdades lagen (1972: 650) om rätt till ledighet och lön vid deltagande i svenskundervisning för invandrare. Lagen, som gäller för utländska arbetstagare som börjar sin första anställning här i landet efter utgången av år 1972, träder i kraft den 1 juli 1973. Från lagen undantas arbetstagare som har svenska, danska eller norska till modersmål, som har genomgått undervisning som avses i lagen, eller som har sådana kunskaper i svenska, danska eller norska språket att undervisning inte kan anses erforderlig. Vidare omfattar lagen inte arbetstagare, som sysselsätts i feriarbete eller eljest i arbete av tillfällig natur, eller som är anställd i arbetsgivarens hushåll. Lagstiftningen innebär i övrigt bl. a. följande.

Utländsk arbetstagare, som behöver svenskundervisning, har rätt till 240 timmars ledighet från arbetet för att delta i sådan undervisning. Frågan om arbetstagarens behov av undervisning skall prövas i den ordning Kungl. Maj:t bestämmer. Arbetstagaren har vidare rätt att av arbetsgivaren erhålla lön för deltagande i 240 timmars undervisning. Rätten till ledighet får begränsas genom kollektivavtal eller, om fackförening eller annan liknande förening av arbetstagare inte finns, genom avtal mellan arbetsgivaren och arbetstagaren. Däremot får rätten till lön inte inskränkas. Arbetsgivaren skall så snart det kan ske efter anställningens början upplysa arbetstagaren om hans rättigheter enligt lagen samt inom 60 dagar från anställningens början bereda honom möjlighet till ledighet för att påbörja undervisningen. Byter arbetstagaren anställning efter påbörjad undervisning har den nye arbetsgivaren motsvarande skyldighet att ge honom ledighet och lön för den fortsatta undervisningen. Har arbetsgivaren upplyst arbetstagaren om hans rättigheter enligt lagen och berett honom möjlighet till ledighet för att delta i undervisning, upphör arbetsgivarens övriga skyldigheter enligt lagen om inte arbetstagaren påbörjat undervisning inom två år från det han tillträdde sin första anställning här i landet. Arbetsgivare som inte fullgör sina skyldigheter enligt lagen skall ersätta arbetstagaren för uppkommen skada. Omständigheter av annan än rent ekonomisk betydelse kan därvid beaktas. Arbetstagaren måste dock underrätta arbetsgivaren om sina anspråk inom fyra månader efter det skadan inträffade samt anhängiggöra sin talan senast två år efter skadans uppkomst. Mål om lagens tillämpning skall, med undantag för prövningen av arbetstagares kunskaper i svenska språket, prövas av arbetsdomstolen, om anställningsavtalet regleras av kollektivavtal, och i annat fall av allmän domstol. Sådant mål kan också hänskjutas till skiljemän.

Som jag nyss nämnde omfattar lagen endast sådana utländska arbets-

tagare som har börjat sin första anställning här i landet efter 1972 års utgång. Denna begränsning överensstämmer med invandrarutredningens förslag. Beträffande dessförinnan anställda invandrare uttalade utredningen att det skulle vara mycket otillfredsställande om dessa inte tillförsäkrades samma förmåner som dem vilka skulle omfattas av lagförslaget. Utredningen förordade därför att sådana förmåner skulle tillförsäkras denna kategori invandrare genom avtal mellan arbetsmarknadens parter. Utbildningen borde enligt utredningens uppfattning kunna ske enligt en rullande plan.

Utredningens ställningstagande utsattes under remissbehandlingen för kritik från många remissinstanser, bl. a. SIV och LO, som menade att lagen borde omfatta alla utländska arbetare som behövde språkundervisning. Jag anslöt mig i prop. 1972: 100 till denna uppfattning. Frågan om en utvidgning av lagstiftningen till att omfatta även redan anställda utländska arbetstagare kunde emellertid inte lösas utan särskild utredning. Som jag förutskickade redan i propositionen har frågan utretts inom inrikesdepartementet. De fackliga organisationerna har vidare undersökt bl. a. omfattningen av undervisningsbehovet. Jag är nu beredd att — i likhet med ett stort antal remissinstanser — förorda att arbetsgivares skyldighet att bereda invandrare ledighet och lön vid svenskundervisning vidgas till att omfatta även utländska arbetstagare som har anställts före år 1973.

Innan jag går närmare in på hur detta bör ske skall jag beröra de praktiska möjligheterna att bereda dessa invandrare svenskundervisning. Den första frågan i detta sammanhang är hur omfattande behovet av svenskundervisning är för denna grupp invandrare. Jag vill redan från början betona att frågan är svårbedömd. Det gäller särskilt bedömningen av vilka effekter den hittillsvarande huvudsakligen på fritid bedrivna svenskundervisningen under senare år har haft.

Invandrarutredningen konstaterade i sitt betänkande att uppgifter om kunskaper i svenska hos utlänningar i Sverige saknades och framhöll det vanskliga i att söka uppskatta antalet invandrare som kunde vara i behov av svenskundervisning vid den tidpunkt när utredningens förslag skulle komma att genomföras. Detta antal, framhöll utredningen, skulle komma att vara beroende inte enbart av in- och utvandring fram till dess utan även av effekten av den pågående invandrarundervisningen. Utredningen genomförde emellertid en kombinerad intervju- och enkätundersökning för att få en ungefärlig uppfattning om utbildningsbehovet i svenska. Undersökningen omfattade sammanlagt drygt 3 000 här i landet kyrkobokförda finländare, jugoslaver, tyskar och italienare, vilka samtliga invandrat under åren 1961—1968. Med utgångspunkt i antalet kyrkobokförda utländska medborgare i åldern 18 år och däröver vid årsskiftet 1969—1970 samt med hänsyn till de resultat som framkom vid undersökningen, uppskattade utredningen att mellan 30 000 och 40 000 anställda invandrare behövde svenskundervisning.

Svenska metallindustriarbetareförbundet har under hösten 1972 i en utredning rörande undervisningsbehovet hos invandrare anfört bl. a. att ca 30 % av det totala antalet invandrare vid Volvo och Götaverken i Göteborg anser sig ha sådana kunskaper i svenska att de inte behöver delta i den svenskundervisning som förekommer vid företagen. Med ledning härav har förbundet uppskattat det totala antal arbetstagare inom förbundets verksamhetsområde som behöver svenskundervisning till ca 43 000 och inom alla branscher i landet till ca 153 000 personer.

Även LO har under hösten 1972 genomfört en undersökning om undervisningsbehovet bland invandrare. LO har uppskattat att mellan 47 000 och 60 000 invandrare som är sysselsatta inom LO-förbundens avtalsområden behöver svenskundervisning.

Invandrarutredningens beräkningar är numera inte helt aktuella eftersom utredningen utgick från antalet utlänningar vid årsskiftet 1969—1970. Den stora invandringen år 1970 har alltså inte kunnat beaktas. Det året uppgick bruttoinvandringen till 73 000, eller det största antalet personer som under ett år invandrat hit. Det bör vidare anmärkas att invandrare under 18 år inte ingår i beräkningarna.

Metallindustriarbetareförbundets beräkning utgår från resultatet av den uppsökande verksamhet som bedrivits vid Volvo och Götaverken i Göteborg. Uppgifter om invandrarstrukturen vid företagen saknas. På grund därav är det inte möjligt att avgöra om företagen är representativa i detta sammanhang. Det kan emellertid antas att en stor andel av den utländska arbetskraften vid dessa företag har invandrat relativt sent.

LO:s undersökning är begränsad till de invandrare som är sysselsatta inom LO-området. Härtill kommer att uppgifter saknas om hur man har bedömt kunskaperna hos de enskilda invandrarna. Det är därför inte möjligt att bedöma om den gjorda uppskattningen är realistisk.

På grundval av det förebragta utredningsmaterialet torde det emellertid kunna antas att mellan 50 000 och 100 000 arbetstagare behöver svenskundervisning. Som underlag för bedömningen av hur undervisningen praktiskt skall kunna fullföljas räknar jag med 75 000 arbetstagare saknar elementära kunskaper i svenska.

Ett så stort antal som 75 000 personer kan inte beredas möjlighet att omedelbart få undervisning även om undervisningsresurserna förstärks avsevärt. Hänsyn måste också tas till att undervisning samtidigt skall meddelas nyanlända anställda invandrare och dem som inte förvärvsarbetar utanför hemmet. Med hänsyn härtill måste utbildningen genomföras under en längre tidsperiod inom vilken arbetstagarna successivt bör beredas möjlighet att delta i undervisningen. Fem år från tidpunkten för lagens ikraftträdande synes mig vara en lämplig tidsperiod inom vilken de utländska arbetstagare som börjat sin första anställning före år 1973 skall ha fått tillfälle att genomgå eller påbörja utbildningen.

Den förordade utvidgningen av rätten till ledighet och lön vid svenskundervisning kräver ändringar i den nuvarande lagen.

Som framgår av den tidigare redogörelsen innebär den nuvarande lagen att arbetstagaren har rätt till 240 timmars ledighet från ordinarie arbetstid för att delta i svenskundervisning. Det åligger arbetsgivaren att så snart ske kan underrätta arbetstagaren om hans rättigheter enligt lagen samt att inom 60 dagar från anställningens början bereda honom möjlighet till ledighet för att påbörja undervisning. Arbetsgivaren skall vidare betala lön till arbetstagaren för den tid han genomgår undervisning. Skyldigheten att ge ledighet och lön upphör om arbetstagaren inte har påbörjat den erbjudna undervisningen inom två år från det han tillträdde sin första anställning här i landet.

Även i fråga om de före år 1973 anställda invandrarna bör huvudregeln vara att de bereds möjlighet att delta i undervisningen på arbetstid. I det föregående har jag förordat att samtliga nu ifrågavarande invandrare bör ges tillfälle att genomgå eller påbörja utbildningen inom fem år från lagens ikraftträdande. Det är emellertid inte lämpligt att i lagen närmare ange i vilken ordning arbetstagarna bör beredas ledighet för att delta i undervisningen. Parterna bör i stället få möjlighet att på varje arbetsplats själva planera utbildningen och komma överens om lämplig förläggning av ledigheten. En lämplig ordning synes vara att överenskommelse härom träffas i kollektivavtal. I de fall det inte finns någon arbetstagarorganisation som kan tillvarata arbetstagargruppens intresse bör enskilt avtal få träffas mellan arbetsgivaren och arbetstagaren. För att få till stånd en jämn tillströmning av elever och i följd därav en effektivare undervisning är det av stor vikt att parterna samråder med studieförbunden och att därvid beaktas att i princip en femtedel av det totala undervisningsbehovet skall tillgodoses under vart och ett av åren. I detta sammanhang vill jag erinra om vad jag i prop. 1972: 100 (s. 30) har anfört om det angelägna i att studieförbunden samverkar med berörda fackliga organisationer i frågor om anordnandet av utbildningen.

För att åstadkomma en jämn tillströmning som nyss sagts och för att i tiden närmare begränsa arbetsgivarens skyldighet att bereda arbetstagaren ledighet är det nödvändigt att arbetstagaren i princip måste acceptera den tidpunkt för ledighet varom avtal träffas. På grund härav föreslår jag att arbetsgivarens skyldighet att bereda arbetstagaren ledighet upphör om denne utan synnerliga skäl underlåter att utnyttja den ledighet som enligt avtal har beretts honom för att delta i undervisning. Däremot bör arbetsgivarens skyldighet att betala lön för arbetstagarens deltagande i undervisning på annan tid än arbetstid kvarstå under femårsperioden.

Med tanke på att arbetsgivaren enligt vad jag nyss har föreslagit inte bör åläggas skyldighet att bereda arbetstagaren möjlighet till ledighet

vid bestämd tidpunkt utan i princip när som helst under femårsperioden, beroende på vad som avtalas mellan parterna, är det nödvändigt att ange en bestämd tid inom vilken arbetsgivaren skall upplysa arbetstagaren om hans rättigheter enligt lagen. I annat fall kan det bli svårt att fastställa när enligt lagen ersättningsgill skada har inträffat. I nuvarande lag begränsas den tid under vilken skadan uppkommit av bestämmelsen om att arbetsgivaren skall bereda arbetstagaren möjlighet till ledighet inom 60 dagar från anställningens början. Om så inte sker kan detta förhållande återopas som grund vid skadeståndstalan. I fall som avses med den utvidgade lagen förklarar jag att arbetsgivaren skall så snart det kan ske och senast inom två månader från anställningens början upplysa arbetstagaren om hans rättigheter enligt lagen. Är arbetstagaren anställd när lagen träder i kraft bör arbetsgivarens skyldighet fullgöras senast inom tre månader från ikraftträdandet.

Om arbetsgivaren har fullgjort sin upplysningsskyldighet och berett arbetstagaren möjlighet till ledighet för att delta i undervisningen men arbetstagaren inte har påbörjat undervisningen inom fem år från lagens ikraftträdande, bör arbetsgivarens övriga skyldigheter enligt lagen upphöra.

De invandrare som börjar sin första anställning här i landet efter utgången av år 1972, dvs. i princip de som efter denna tidpunkt invandrar hit, kan förutsättas behöva 240 timmars undervisning. Därför föreskriver den nuvarande lagen att arbetstagaren har rätt till så många timmars undervisning. Beträffande de dessförinnan anställda invandrarna är situationen en annan. Hos dem varierar kunskaperna i svenska i hög grad beroende på vistelsens längd, allmän utbildningsbakgrund, tidigare studier i svenska m. m. Av särskilt intresse i detta sammanhang är den undervisning i svenska för invandrare som i olika former har bedrivits här i landet sedan ganska lång tid. I det följande redogör jag kortfattat för nuvarande utbildningsanordningar.

SÖ har sedan år 1965 i samråd med AMS och SIV genom studieförbunden anordnat avgiftsfri svenskundervisning för invandrare. Under de år undervisningsverksamheten har pågått har den omfattat i det närmaste 2 800 000 studietimmar till en sammanlagd kostnad för statsverket av närmare 162 milj. kr.

Annan av staten finansierad undervisning i svenska för invandrare meddelas i samband med arbetsmarknadsutbildning, numera i huvudsak förlagd till AMS' och SÖ:s utbildningscentra. Sådana svenskkurser kan antingen bedrivas under en sammanhängande period av högst två månader eller varvas med yrkesutbildning. Under utbildningstiden utgår utbildningsbidrag enligt arbetsmarknadskungörelsen (1966: 368, omtryckt 1972: 300). Undervisning i svenska meddelas också i AMS' motagningsförläggningar för kollektivt överförda flyktingar. Vidare bör nämnas den s. k. företagsbundna undervisningen, innebärande bl. a. att

arbetsgivarna ekonomiskt eller på annat sätt har underlättat för invandrarna att delta i studiecirkelverksamheten. Uppgifter saknas om den totala omfattningen av företagsbunden undervisning, som i huvudsak förekommer vid större företag med en stor andel invandrare anställda. Endast sällan torde emellertid undervisning förekomma på betald arbetstid.

Metallindustriarbetareförbundet har i samarbete med ABF genom språktester vid olika större företag i landet — bl. a. Volvo och Götaverken i Göteborg — sökt utröna kunskapsnivån i svenska hos sina invandrare medlemmar i syfte att skapa homogena studiegrupper. Av testresultaten framgår att av dem som över huvud taget är i behov av svenskundervisning ca 60 % behöver 240 undervisningstimmar, ca 30 % 160 undervisningstimmar och ca 10 % 80—90 undervisningstimmar. Man bör vid bedömningen av dessa uppgifter komma ihåg att de i huvudsak grundar sig på förhållanden vid två stora företag med relativt hög personalomsättning. Det kan därför antas att en stor del av den utländska arbetskraften vid företagen har invandrat relativt sent, varför andelen utlänningar med inga eller bristfälliga kunskaper i svenska torde vara något större än genomsnittet för samtliga anställda utlänningar.

Med hänsyn till omfattningen av den undervisning i svenska som jag nyss har redogjort för torde många av de invandrare som inte har kunskaper som motsvarar 240 timmars undervisning ändå ha deltagit i svenskundervisning under någon tid. I vissa fall kan arbetstagaren t. o. m. ha fått ekonomiska förmåner eller ledighet för att delta i undervisningen. Det kan anses vara rimligt att arbetstagarens rätt till ledighet och lön begränsas med hänsyn till tidigare genomgången svenskundervisning. Eftersom någon central registrering av dem som deltagit i studieförbundens undervisning inte har förekommit, är det emellertid i många fall svårt att utröna i vilken utsträckning arbetstagaren har meddelats undervisning och under vilka villkor detta har skett. Sådan svenskundervisning som har baserats på avtalsmässig uppgörelse mellan företag och facklig organisation om ersättning för arbetstagaren vid deltagande i undervisningen bör dock kunna beaktas i detta sammanhang. För de arbetstagare som helt eller delvis genomgått sådan undervisning föreslår jag särskilda bestämmelser till vilka jag senare återkommer.

Enligt min mening bör arbetstagaren ha rätt till ledighet och lön för deltagande i svenskundervisning endast i den omfattning behov härav föreligger. Av bl. a. administrativa och pedagogiska skäl är det emellertid inte möjligt att genomföra utbildningen under hänsynstagande till varje arbetstagares individuella utbildningsbehov. På grund härav och mot bakgrund av Metallindustriarbetareförbundets undersökning föreslås att rätten till ledighet och lön skall omfatta 160 eller 240 timmar, beroende på arbetstagarens kunskaper i svenska språket.

I enlighet med vad jag i prop. 1972: 100 i samråd med chefen för utbildningsdepartementet förordade har SÖ fått i uppdrag att utarbeta förslag till ordning för bedömning av arbetstagarens kunskaper i svenska. Jag har för avsikt att senare återkomma till Kungl. Maj:t om de närmare bestämmelserna för denna prövning. Eftersom bedömningen av arbetstagarens kunskaper i svenska bör göras med utgångspunkt i arbetstagarens möjligheter att klara de dagliga kontakterna även på arbetsplatsen, vill jag emellertid redan nu slå fast att arbetsgivarna och de fackliga organisationerna på lokal nivå bör medverka vid denna kunskapsbedömning för urval av de utländska arbetstagare som är i behov av svenskundervisning.

I fråga om de arbetstagare, som deltagit i undervisning som har baserats på avtalsmässig uppgörelse mellan företag och facklig organisation om ersättning till arbetstagaren för deltagande i undervisningen, bör göras följande undantag från huvudprincipen att rätten till ledighet och lön skall omfatta 160 eller 240 timmar. De arbetstagare som under minst 240 timmar genomgått sådan undervisning bör inte omfattas av lagen. Om arbetstagaren har deltagit i sådan undervisning under minst 80 men mindre än 240 timmar, bör han ha rätt till ledighet och lön under endast 160 timmar. Det ligger i sakens natur att arbetsgivaren måste visa att arbetstagaren genomgått sådan undervisning.

Enligt den nuvarande lagen får det antal timmar för vilka arbetsgivare under första halvåret 1973 har gett arbetstagare ledighet eller lön i enlighet med lagen avräknas från arbetsgivarens skyldighet. Därvid får arbetsgivare naturligtvis avräkna även de timmar arbetstagaren under denna period kan ha fått hos tidigare arbetsgivare. Samma regel bör införas även i fråga om arbetsgivarens skyldighet gentemot arbetstagare som börjat sin första anställning före utgången av år 1972.

I det föregående har jag föreslagit att arbetstagarens rätt till ledighet och lön skall kunna begränsas till 160 timmar beroende på tidigare kunskaper i svenska. Jag har vidare föreslagit att arbetstagare som före lagens ikraftträdande under minst 80 men inte 240 timmar har deltagit i undervisning och därvid har fått ersättning enligt avtal mellan arbetsgivare och facklig organisation bör ha rätt till ledighet och lön under endast 160 timmar. Om emellertid arbetstagaren under första halvåret 1973 har fått undervisning med förmåner som överensstämmer med förmånerna enligt lagen, kan den nyss föreslagna avräkningsregeln komma att medföra vissa icke önskvärda konsekvenser. De timmar som får avräknas kan nämligen ha legat till grund för att arbetstagarens rätt till ledighet och lön har begränsats till 160 timmar. Problemet, som sålunda uppstår i de fall arbetstagarens rätt har begränsats till 160 timmar, kan belysas med följande två exempel.

1. En arbetstagare har deltagit i undervisning under 70 timmar. Han har för deltagandet fått förmåner som överensstämmer med förmånerna

enligt lagen. Undervisningen har pågått under första halvåret 1973. Dessa förhållanden föranleder i och för sig inte att arbetsgivarens skyldighet gentemot arbetstägaren begränsas. Vid den kunskapsprövning, som i detta fall skall företas, begränsas emellertid hans rätt till endast 160 timmar. Enligt den föreslagna avräkningsregeln skulle arbetsgivaren från 160 timmar få avräkna de 70 timmarna eftersom förmånerna för dessa timmar motsvarar förmånerna enligt lagen. Det kan inte anses vara tillfredsställande att arbetsgivaren från sina skyldigheter mot arbetstägaren skall få avräkna de timmar som kan antas ha bidragit till att hans skyldighet har reducerats till 160 timmar.

2. En arbetstägare har tidigare fått undervisning med ersättning enligt avtal under 90 timmar, varav 30 hänför sig till tid före år 1973 och 60 till första halvåret 1973. Förmåner motsvarande lagens har utgått för de timmar som meddelats under första halvåret 1973. Han har sålunda rätt till ledighet och lön under 160 timmar eftersom den sammanlagda undervisningstiden överstiger 80 timmar. Från de 160 timmarna skulle få avräknas 60 timmar. Dessa timmar har emellertid, tillsammans med de 30 timmar som hänför sig till tid före år 1973, legat till grund för en reducering av arbetsgivarens skyldigheter till 160 timmar. Arbetstägaren skulle i detta exempel sammanlagt få endast 190 timmars undervisning.

På grund av vad som nyss sagts bör avräkningsregeln kompletteras med en bestämmelse som garanterar *dels* att arbetstägare, som vid kunskapsbedömning får sin rätt begränsad till 160 timmar, efter bedömningen alltid får rätt till dessa timmar, *dels* att arbetstägare, som tidigare erhållit undervisning under minst 80 timmar och på grund därav har fått sin rätt begränsad till 160 timmar, sammanlagt alltid får minst 240 timmars undervisning. Jag föreslår därför att i fråga om arbetstägare vars rätt endast omfattar 160 timmar, avräkning alltid skall ske med utgångspunkt från 240 timmar, dock att arbetstägarens rätt efter avräkning inte får överstiga 160 timmar.

Utöver övergångsbestämmelser för utländska arbetstägare som börjat sin första anställning här i landet före utgången av år 1972 bör vissa ändringar i lagstiftningen övervägas med avseende på samtliga utländska arbetstägare.

Enligt 1 § i den nuvarande lagen omfattas inte arbetstägare som genomgått undervisning som avses i lagen. Som jag tidigare nämnt förekommer undervisning i svenska för invandrare i AMS' mottagningsföreläggningar för kollektivt överförda flyktingar och i samband med arbetsmarknadsutbildning. Var och en av dessa utbildningar får med hänsyn till antalet studietimmar och kursinnehåll samt intensiteten i utbildningen anses motsvara den utbildning som avses i lagen. På grund härav bör 1 § ändras så att lagen inte gäller arbetstägare som har genomgått någon av dessa undervisningsformer.

Enligt gällande rätt har i princip arbetsgivaren alltså fri uppsäg-

ningsrätt. Denna har dock begränsats genom lag, kollektivavtal eller genom rättspraxis. I praxis gäller sålunda att uppsägning inte får ske om den står i strid mot lag och goda seder. Denna rättsgrundsats har emellertid hittills givits en snäv tillämpning. Inom den privata sektorn är de arbetare som omfattas av huvudavtalet mellan SAF och LO skyddade mot uppsägning som sker utan saklig grund, dvs. en arbetsgivare får inte avskeda en arbetstagare med mindre han har ett objektivt godtagbart skäl. Även inom den offentliga sektorn gäller i princip att uppsägning inte får ske utan saklig grund.

En uppsägning som sker i syfte att inskränka en arbetstagares lagstadgade rättigheter kan inte anses vara sakligt grundad. De utländska arbetstagare som omfattas av skyddet mot icke sakligt grundade uppsägningar behöver därför inte skyddas mot en uppsägning som arbetsgivaren företar för att slippa kostnaderna för svenskundervisning. För övriga utländska arbetstagare återstår möjligheten att en sådan uppsägning skulle kunna stå i strid mot lag eller goda seder. Denna rättsgrundsats kan emellertid inte anses utgöra ett tillräckligt skydd.

Utredningen rörande ökad anställningstrygghet m. m. har i sitt nyligen avlämnade huvudbetänkande (SOU 1973: 7) Trygghet i anställningen tagit upp frågan om arbetsgivarens fria uppsägningsrätt. Utredningen föreslår att denna fria uppsägningsrätt ersätts av lagregler med krav på saklig grund för uppsägning. Lagstiftning på grund av utredningens förslag torde inte kunna träda i kraft förrän tidigast nästa år. Mot bakgrund av vad jag har anfört är det därför nödvändigt att redan nu införa en lagregel om uppsägningsskydd i den lag varom nu är ifråga. Jag förordar därför att lagen kompletteras med en regel att uppsägning som sker enbart av det skälet att arbetstagaren begär eller utnyttjar sin rätt enligt lagen är ogiltig.

Även om det inte uttryckligen sägs skall den föreslagna regeln gälla också vid avskedande och permittering, som sker i syfte att beröva arbetstagaren hans lagstadgade rättigheter. Jag vill i sammanhanget erinra om att permitterad arbetstagare är att anse som anställd, vilket innebär bl. a. att sådan arbetstagare har rätt till lön vid deltagande i svenskundervisning. När det gäller frågan om vilken lön som därvid skall utgå får jag hänvisa till 5 § som ger möjlighet att genom avtal träffa överenskommelse om hur lönen skall beräknas.

För att arbetstagaren inte skall gå miste om sin rätt på grund av att han avgett en förklaring att han inte avser att göra anspråk på ledighet och lön för deltagande i svenskundervisning, bör uppsägningsskyddet kompletteras med en bestämmelse om att en sådan förklaring om avstående från förmånerna skall vara ogiltig.

I prop. 1973: 1 (bil. 10 sid. 495) har statsrådet Moberg bedömt det erforderliga antalet studietimmar för invandrarundervisningen under budgetåret 1973/74 till 550 000. Inom denna totalram beräknades 250 000

studietimmar vara tillräckligt för den undervisning som är en följd av lagstiftning för de invandrare som börjar sin första anställning här i landet efter utgången av år 1972. Återstående 300 000 studietimmar avsåg övrig invandrarundervisning.

Mina förslag i det föregående leder under budgetåret 1973/74 till behov av en ökning av det antal studietimmar som har avsatts för sådan undervisning som är en följd av lagstiftning. Det förutsätts att undervisning så långt möjligt ordnas gemensamt enligt den tidigare fastställda och den nu föreslagna lagstiftningen. I samråd med statsrådet Moberg beräknar jag att för den undervisning som är en följd av lagstiftning kommer under budgetåret 1973/74 att krävas totalt 300 000 studietimmar. Denna ram kan tas upp till förnyad prövning när ytterligare erfarenheter vunnits, främst av bruttoinvandringens omfattning år 1973.

För icke anställda invandrare beräknar jag i samråd med statsrådet Moberg 250 000 studietimmar för budgetåret 1973/74. Jämfört med den delram på 300 000 studietimmar som angavs i prop. 1973: 1, och som även innefattade de invandrare anställda före den 1 januari 1973 som nu omfattas av den föreslagna lagstiftningen, motsvarar denna nya ram för icke anställda invandrare tidigare tilldelad undervisningsvolym.

Hemställan

Jag hemställer att Kungl. Maj:t föreslår riksdagen

att antaga inom inrikesdepartementet upprättat förslag till lag om ändring i lagen (1972: 650) om rätt till ledighet och lön vid deltagande i svenskundervisning för invandrare.

Med bifall till vad föredraganden sålunda med statsrådets övriga ledamöter hemställt förordnar Hans Maj:t Konungen att till riksdagen skall avlåtas proposition av den lydelse bilaga till detta protokoll utvisar.

Ur protokollet:

Britta Gyllensten